

INDUSTRIJA KAO (PROSTOR) INSTALACIJA

INDUSTRIJSKA BAŠTINA KAO UMJETNOST JAVNOG PROSTORA
- STVARANJE KULTURNOG PEJSAŽA I RAZVIJANJE KULTURE ŽIVLJENJA

Industrijska baština
Umjetnost javnog prostora
Hrvatska kulturna baština
Kulturni pejzaž
Kultura življenja

Umjetnost javnog prostora i industrijska baština ne smiju se gledati isključivo kao umjetnička forma javne skulpture, odnosno isključivo kroz formu tvornica. Sukladno načinu življenja suvremenog čovjeka, definiranje umjetnosti javnog prostora i industrijske baštine treba proizlaziti iz slobodnog i pluralističkog djelovanja čovjeka u cjelokupnoj životnoj okolini. Umjetnost javnog prostora i industrijska baština dio su kulturne baštine društva, a njihov doprinos i vrijednost mogu se iščitati prvenstveno u stvaranju kulturnog pejzaža i razvijanju kulture življenja

Uvod

Definiranje arhitektonsko-urbanističkog pogleda na industriju kao (prostor) instalacija

Industrija kao (prostor) instalacija može se gledati prvenstveno kao intervencija u javnom prostoru. Javni prostor je tema koja bi prvenstveno trebala biti oblikovana sferom arhitekture i urbanizma, poštujući i povezujući kontekst prostora i vremena, kulturno nasljeđe, umjetničke i građanske intervencije u cjelokupnom prostoru života suvremenog čovjeka.

„Štori je čarhitekturatrebaznačiti? Ograničiti jena umjetnostgrađenjamoglobise činitipasivnim, ilij ošrestriktije, ograničiti jesamonakonstrukciju. Ali arhitekturajeskoroi implicitnosve što jestrukturairerepresentacija, odkamenja, kostura, odstrukture atomata, dosferaka odijelovaplanetarnih sustava. Čovjek je uložio trud, koristeći elemente kojemu je priroda dala, sa svrhom da promijeni i reorganizira tu istu prirodu, da stvori arhitekturu koja se razvijala diljem svijeta, postavljajući temelje novim arhitekturama, odkamenadosatelitausvemiru, odpećinedonebodera, odklatnado katedrale.“²⁶⁾

Istražujući industriju kao (prostor) instalacija i njen položaj u suvremenom gradskom i prirodnom okruženju,

25 Ana Sopina, diplomirala 2011. godinena Arhitektonskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Završio je studij demonstratorna Katedri za urbanizam, prostorno planiranje i pejzažnu arhitekturu. Surađuje na znanstvenim projektima katedre, sudjeluje na kongresima i radionicama. Trenutno honorarni asistent Katedre za urbanizam, prostorno planiranje i pejzažnu arhitekturu Arhitektonskog fakulteta.

26 Lina Bo Bardi, Declarations, What was said, Contribuição Propeidética ao Ensino da Teoria da Arquitetura, 1957.

javlja se dvije teme – tema umjetnosti javnog prostora i tema industrijske baštine. Dvije teme, njihove emanacije, forme i odnos prema okolini, gledane s prvenstveno kroz arhitektonsko-urbanistički aspekt, kao sastavni dio javnog prostora koji ne obuhvaća samo urbani prostor, već i prirodni krajolik – cjelokupni kulturni pejzaž.

Umjetnost javnog prostora Odmak od tradicionalnog

Umjetnost javnog prostora nemoguće je gledati isključivo kroz prizmu umjetnosti. Njen raspon obuhvaća svaku vrstu umjetničkih intervencija koje su stvarane s namjerom postavljanja i odvijanja u cjelokupnom fizičkom javnom prostoru. Umjetnost javnog prostora širi svoj djelokrug izvan tradicionalnih poimanja umjetničke forme i prakse, te izvan prostora u kojima se tradicionalno očekivalo postavljanje umjetničkih djela.

„... umjetnost javnog prostora nalazi se između sfera umjetnosti i arhitekture. Graniči čak i zanimljivije s područjima arhitekture, urbanih studija, socijalne geografije i prostorne teorije, nego što se veže na suvremenu umjetnost, analiziranu u vakuumu kao objekt u kontekstu povijesti umjetnosti.

Postoji širok spektar radova u rasponu od trajnih do privremenih radova; earthworks-a i landart-a; do radova koji su postavljeni na privatnim posjedima ili unutar javnog prostora; ulične umjetnosti i grafiti; radova koji su samo privremeno postavljeni i kasnije prezentirani umjetničkom svijetom kroz formu dokumentacije; ili radova koji ne postoje kao objekt, već žive u formi akcije...“²⁷⁾

Transformacija suvremene umjetnosti i njen odmak od tradicionalne forme umjetničkog objekta postavljenog u „bijelom kubusu“ galerije, prati i transformacija forme umjetnosti javnog prostora i širenje njene prakse u cjelokupni životni prostor suvremenog čovjeka. Stoga, suvremenu umjetnost javnog prostora ne možemo više gledati isključivo kroz prizmu monumentalne, memorijalne ili civilne skulpture kao objekta prezentacije postavljenog u javnom gradskom prostoru. Ona izlazi iz uobičajenog okvira javnog urbanog prostora i izlazi u prirodni pejzaž, ruralne prostore, napuštene gradske i industrijske prostore, prostore u kojima je nedavno bilo teško zamisliti da bi umjetnost mogla pronaći svoje mjesto.

Emanacije Umjetnosti javnog prostora

Emanacija, kao ishodište, izviranje i proizlaženje umjetnosti javnog prostora, može se pronaći u odnosu pluralističnog umjetničkog djelovanja i prostornog konteksta u kojemu se umjetnička forma i praksa postavljaju, odnosno odvijaju. No, ono što pojedino umjetničko djelo javnog prostora čini dijelom kulturne baštine, je njegov doprinos razvijanju kulturnog pejzaža i kulture življenja. Stoga je pregled emanacija umjetnosti javnog prostora usmjeren na konkretna primjere koji stvaraju novu vrijednost unutar prostornog, vremenskog, društvenog i kulturnog konteksta, te predstavljaju umjetnost javnog prostora kao dio kulturne baštine Hrvatske.

Istraživanje emanacija samo je početak i pokušaj prikazivanja/sistematizacije suvremene hrvatske umjetnosti javnog prostora. To je tema koja još uvijek otvara više pitanja nego što daje zaokruženu sliku suvremene prakse i odnosa prema javnom prostoru u Hrvatskoj.

EARTHWORKS / LANDART

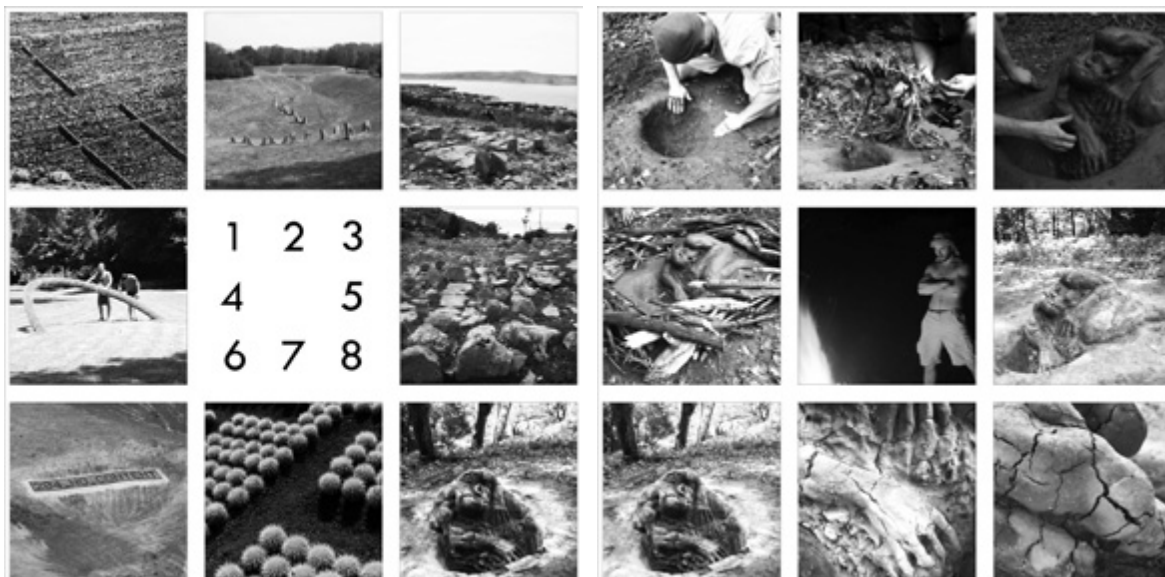
Nerazdvojna umjetnost i priroda

Umjetnost javnih prostora ne treba obuhvaćati samo umjetnost urbanih prostora, izvedenu u trajnim materijalima, postavljenu kao prezentaciju, već može u potpunosti izrasti iz prirodnog konteksta. Umjetnost earthworks-a i landart-a izranja iz prirode i pejzaža. Elementi pronađeni u prirodi, priroda sama i prirodni pejzaž postaju materijal i pozornica, iz kojeg nastaje, odnosno u kojemu se odvija, postavlja i doživljava umjetnost.

Zdenac života, mladog umjetnika Konana Ognjena, idealan je primjer nerazdvojneceline umjetnosti i prirode. Kontekst je prirodni pejzaž, materijal su nađeni u neposrednoj okolini a jedini korišteni alat jesu vlastite ruke autora, koji je svojim radom promišljao, o realnosti recentne skulpture i korelaciji između ideje i procesa, kroz osnovne principe koje primjenjuje na vlastiti način življenja. Zaključuje: Princip razmišljanja + ideja + materijal + proces + svrha + kontekst = fanatizam, ili možda dosljednost, jer poanta života nije u tome kako ga živite već o načinu na koji razmišljate. Njegova ljepota ovisi o tome koliko ga razumijete!“²⁸⁾

27 Rebecca Hackemann, *Stuck between disciplines - Notes on public art discourse*, 2002.

28 ... Zdenac života (Well of life), <http://www.youtube.com/watch?v=na-9wqNDD4Q>, 2012.

Slika 1. 1. Spomen-park vatrogascima stradalim na Kornatu – Nikola Bašić, Veliki Kornat; 2. Slobodište – Bogdan Bogdanović, Kruševac; 3., 5. Mirila – narodna umjetnost, Južni Velebit; 4. Srollovka – Božica Dea Matasić, Maksimir; 6., 7. No content – Darko Fritz, pustinja Fuerteventura; 8. Zdenac života – Konan Ognjen, nepoznata lokacija

Slika 2. Zdenac života, Konan Ognjen, nepoznata lokacija

SAMOSTALNA INSTALACIJA U PRIRODNOM PEJSAŽU

Slobodna postava u pejisaž

Slika 3. 1. Spomenik pobjede naroda Slavonije – Vojin Bakić, Kamenska; 2. Stepenice – Milena Lah, Maksimir; 3. Crkva Gospe od Karmela – Nikola Bašić, Okit; 4. Kameni cvijet – Bogdan Bogdanović, Jasenovac; 5. Mjesečari – Božica Dea Matasić, Maksimir; 6., 7. Spomenik ustanka narodu Banije i Korduna – Vojin Bakić, Petrovac, Petrova gora; 8. Spomenik palom pomorcu – Ivan Carić, Budimir Prvan, Branko Franičević i Paško Kuzmanić, Andrija Krstulović, Katalinića brijeg

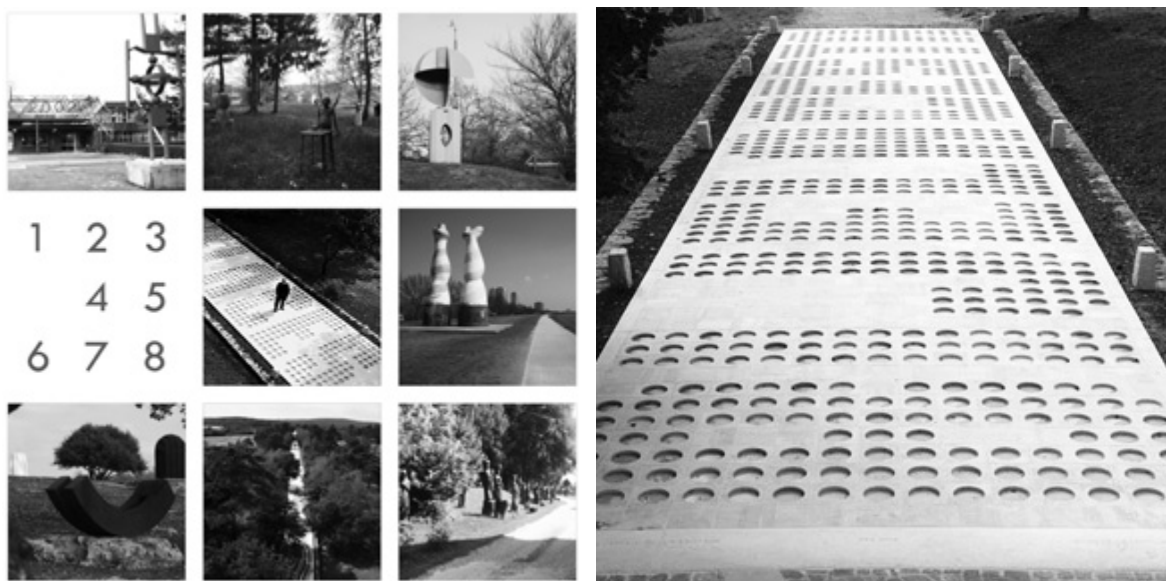
Slika 4. Spomenik ustanka narodu Banije i Korduna – Vojin Bakić, Petrovac, Petrova gora

Samostalnej instalacijenepodrazumijevajusamo„skulpturu“kao umjetničku formu, već arhitekturu, građevine isvakuvrst trajne intervencije, koja postavljenauslobodni, prirodni pejisaž, zajednosnjim (ne) odolijevazubuvremena i konstantnoj transformaciji.

Danas već gotovo zaboravljen, potpuno napušten i prepušten na milost i nemilost prirodi, jest Spomenik ustanku narodu Banije i Korduna, autora Vojina Bakića, na Petrovcu, Petrova gora. Spomenik je utjelovljena memorija prostora u formi arhitekture, koji je svojom formom i funkcijom trebao biti samo jedan dio cjelovite ideje memorijalnog kulturnog pejzaža. „Petrova gora bila je poprište borbe i otpora, zajedništva i solidarnosti, života i smrti, bezbroj individualnih tragedija ugrađenih u konačnu pobjedu nad fašizmom. Svete slojeve nastojalo se predstaviti ukupnim konceptom memorijalne sredine, a Bakićev spomenik samo njen dio. Nokadrije čo»funkciji«, eminentnu važnostima memorijalne funkcija: Petrova gora zamišljena je kao jedno središnje mjesto kulta sjećanja, kojem je sve podređeno. Inesamo kao mjesto ritualnih pohoda, povremenih ilire dovitih okupljanja, nego i muzeološke prezentacije povijesti Petrove gore, znanstvenih skupova, informacije i komunikacije. Potonje na žalost nije dobilo šansu realizacije.“²⁹⁾

PERIVOJI SKULPTURA / ALEJE SKULPTURA

Više od ispreplitanja perivojno uređenih prostora i instalacija

Slika 5. 1. Perivojskulptura Tvornice baštine Željezare Sisak, Sisak; 2. Perivojskulptura Jakovlje, Jakovlje; 3. Perivojskulptura Zbirke Vjenceslava Richtera i Nade Kareš-Richter, Zagreb; 4., 7. Perivojskulptura Dubova, Labin; 5. Aleja skulptura na Savi, Zagreb; 6. Perivojskulptura Dušana Džamonje, Vrsar; 8. Park skulptura u drvetu, Marija Bistrica

Slika 6. Dionica U iščekivanju kiše – Bijela cesta, Perivojskulptura Dubova, Labin

Perivojskulpturanesmijebitiograničendefinicijomisključivogodnosaizmeđu perivojaiskulpture, već sukladnonačinuživljenjasuvremenogčovjekatrebaobuhvatitislobodnoipluralističkoumjetničkodjelovanjeucjelokupnoj ljudskoj životnoj okolini.

U sklopu Mediteranskog kiparskog simpozija, kao međunarodnog kiparskog simpozija, koje se odvijalo od 1970. godine, razvija se Park skulptura Dubrova, u Dubrovi pored Labina. U sklopu zbirke monumentalne parkovne skulpture u kamenu, razvija se i projekt Bijele ceste, kao zajedničkog rada domaćih i stranih umjetnika. Trinaestu dionicu pod nazivom U iščekivanju kiše, izradio je Studio Rašić, u formi 1245 kvadratnih modula. „Od tih 1245 izdubljeno je 806 kvadratnih modula kamena koji zajedno čine naziv cjelokupnog projekta „Bijela cesta“. Drugi sloj i čitanje rada uključuje prirodu i vremenske prilike kao sastavni dio izgleda. U izdubljenim krugovima - rupama skupljaju se „darovi prirode“ (voda, lišće, zemlja...) te površina prati svemijenu prirodu uključujući odraze, refleksije, svjetlost i sjenu koje mijenjaju izgleda ovisno o položaju sunca tijekom dana. Draž projekt upodari te i prirodno starenje kamena rafiniranom patinom i duh i dah zemlje.“³⁰⁾

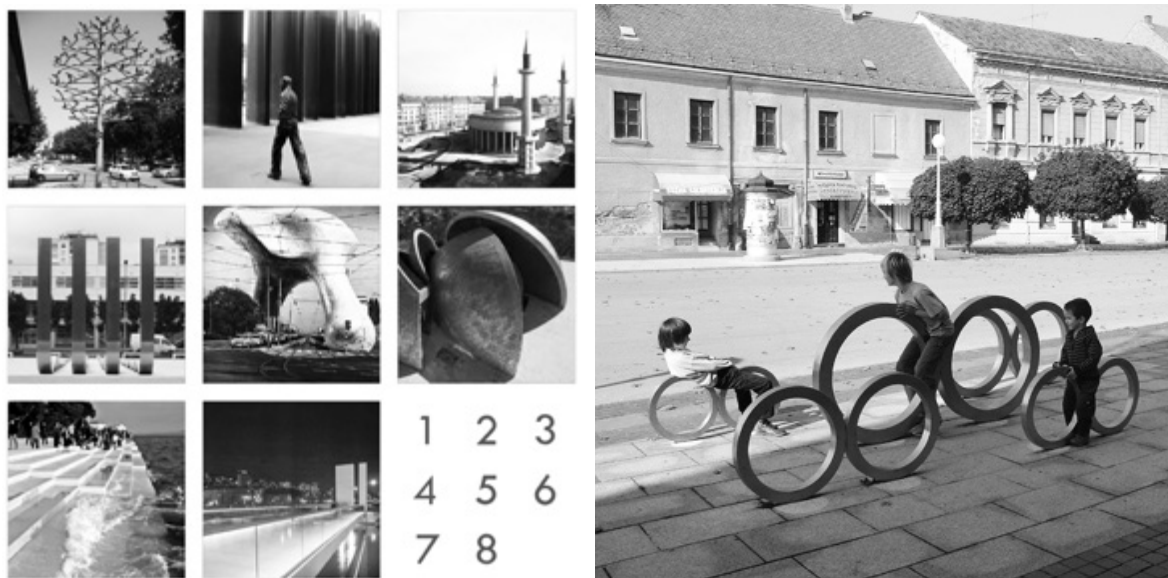
Dionica U iščekivanju kiše, i cjelokupni projekt Bijele ceste, izlaze izvan uobičajenih okvira odnosa skulpture i perivoja, te stvaraju jedinstveni odnos prirodnog pejzaža i umjetnosti, razvijajući novi kulturni pejzaž.

29 Snješka Knežević, Iritantni simboli srušenih vrijednosti, Novine 12, lipanj 2007.

30 ... Studio Rašić dobio je nagradu na SEGD-u, Pogledaj.to, 2011.

SUVREMENE „SKULPTURE“

Samostalne instalacije u javnom urbanom prostoru

Slika 7. 1. Plavo stablo – Vasko Lipovac, Split; 2. Gradska vrata / Spomen obilježje hrvatskim braniteljima i stradalnicima Domovinskog rata - Koraljka Brebrić, Mirko Buvinić, Maja Furlan Zimmermann, Siniša Glušica, Osijek; 3. HDLU / Džamija / Dom likovnih umjetnosti – Ivan Meštrović, Zagreb; 4. Spomenik poginulim braniteljima Domovinskog rata - Alem Korkut, Karlovac; 5. Nazovi me kako hoćeš (projekt) – Ivan Kožarić, Zagreb; 6. Džamija – Dušan Džamonja, Branko Vučinović, Darko Vlahović, Rijeka; 7. Morske orgulje – Nikola Bašić, Zadar; 8. Most hrvatskih branitelja iz Domovinskog rata – 3LHD, Rijeka;

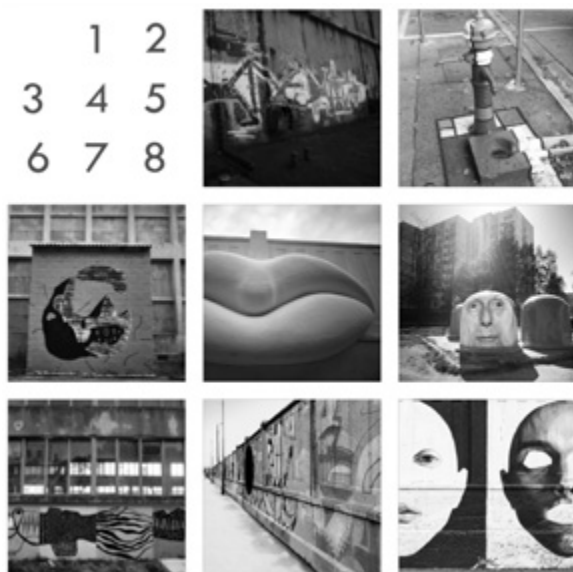
Slika 8. Spomenik biciklu – Alem Korkut, Koprivnica;

Javne „skulpture“ obuhvaćaju široki spektar formi - od vrijednih arhitektonskih ostvarenja gledanih u širem urbanističkom kontekstu, spomen obilježja koja stvaraju novu arhitektonsko-urbanističku cjelinu javnog prostora, do suvremenih skulptura koje gledane u neposrednom prostornom kontekstu izlaze izvan okvira tradicionalnih spomeničkih formi. Suvremene „skulpture“ kao samostalne umjetničke instalacije, predstavljaju umjetnost postavljenu u javni prostor, koja zajedno s njegovim mnogobrojnim fizičkim i nefizičkim sastavnicama stvara novu, nerazdvojnu cjelinu kulturnog, urbanog pejzaža.

O ulozi suvremne javne skulpture dano je mnogo mišljenja i pogleda, no njen doprinos razvoju i unapređenju javnog prostora i gradskog života trebao bi biti neupitan. Alem Korkut, autor brojnih skulptura koje postavljene u javni prostor stvaraju novu vrijednost unutar prostornog, društvenog i kulturnog konteksta, smatra kako, javna skulptura mora biti uvjetovana okolnostima u kojima nastaje: fizičkim položajem, smještajem u odnosu na okolne objekte, specifičnostinamjene, jernijes svejednojeliriječ onpr. spomenikubiciklulilipalimbraniteljima, imnogim drugim detaljima koji stvaraju specifičan kontekst. Termin „urbana oprema“ čini mi se previše jednoznačnim za ono što mislim da bi bilo uloga skulpture u javnom prostoru. Kadagovorimo o skulpturi moramo imati na umu da je ipak riječ o nekom objektu koji prije svega svojom energijom, a ne samo formom sudjeluje u gradskom životu. Ukoliko i drugi sudionici tog suživota, mislim prije svega na ljude, osjete da je ta energija kompatibilna njihovoj, dođu u kontakt i komuniciraju s njim, ja kao autor više ni ne mogu tražiti. Komunikacija može biti svakovrsna: od jednostavnog promatranja, dječje igre, izležavanja, do crtanja i pisanja po površini skulpture, što se često događa sa Kožarićevim radovima koji očito imaju neke neodoljive silnice koje privlače prolaznike.³¹⁾

ULIČNA UMJETNOST / GRAFFITI

Umjetnost javnog prostora u kojoj svatko može biti umjetnik

Slika 9. 1., 3., 6. Škver! – MUU, Lošinj; 2. Pimp my pump – duhovi Trešnjevke, Zagreb; 4., 7., 8. Mural / zid Branimirova – MUU, Zagreb; 5. MUU u Sigetu, Zagreb

Slika 10. Logo - MUU – Muzej ulične umjetnosti

Ulična umjetnost je umjetnost mikrointervencija (prvenstveno urbanog) javnog prostora – grada, ulica, trgova, skrivenih i zaboravljenih mjesta, kojima se pokušavaju stvoriti nove vrijednosti u svakodnevnom čovjekovom životnom prostoru.

Svojevrsan muzej, no muzej bez stalnog postava i fiksnog prostora, koji objedinjuje akcije intervencija u javnom prostoru i revitalizaciju napuštenih gradskih prostora stvaranjem barem privremenih mjesta susreta, razmjene znanja i vještina, Muzej je ulične umjetnosti. „Muzej ulične umjetnosti (street arta) nema fiksni prostor, radno vrijeme, stalne kustose, niti pompozna otvaranja. Vrijeme trajanja je, također, neograničeno – ovisno o aknadnim intervencijama i reakcijama građana, drugih autora, službi za održavanje čistoće. Ulična umjetnost se samoposebi, opire sistematizacijama i klasifikacijama. Riječ je o urbanim intervencijama tenjim komplementarnim postavim asličnih elemenata koji su u funkciji informiranja i komuniciranja. Promatrač ovim fenomenima prilazi kao kulturnim i urbanim pojavama bez da ih unaprijed estetski ocjenjuje.“³²⁾

UMJETNIČKE INSTALACIJE / KONCEPTUALNA UMJETNOST

Umjetnost u ideji

Umjetničke instalacije i konceptualna umjetnost, obuhvaćaju prvenstveno slobodno i pluralističko umjetničko djelovanje i intervencije, koje naglasak stavljaju na ideju, poruku, kritiku. To je umjetnost koja je često privremenog karaktera, te se dokumentiranjem bilježi i kasnije ponovno prezentira javnosti.

„Svjetlosna instalacija „Zagreb Boogie Woogie“ (2003.) na Domu HDLU-a, autora Sisleja Xhafa, predstavlja instalaciju koja se može nositi s većinom zahtjeva koji se postavljaju pred javnu plastiku. Raznoboje neonske svjetla, postavljena u kružnom trijemu građevine, od konteksta do konteksta, od korisnika do korisnika, generiraju različita značenja. Što više znate o hrvatskoj povijesti, opovijesti umjetnosti i liotom dijelu grada, tim više je referentno polje ove instalacije šire. Neobična, pomalokuplerajska, pomalocirkuskarasvjeta (lat. circus, krug) „neprimjereno“ je pridruženazgradiodvelike povijesne i kulturne važnosti i taj oksimoron, s jedne strane, blago ironizira sudbinu mjesta – podsjećajući na povijest odnosa Srba i Hrvata, Hrvata i Muslimana, na ne baš uspješnu i pomalodosadnu Meštrovićevu arhitekturu, itd. - doks druge, noću jednostavno naglašava jednu od najvažnijih urbanističkih točaka grada.“³³⁾

32 ... Svi u Branimirovu, Pogledaj.to, 2010.

33 Nataša Bodrožić, Saša Šimpraga, Kludije Štefančić, Umjetnost izvan dihotomija, 1 % za umjetnost, 2010.

Slika 11. 1. Spiegel imm spiegel, Davor Sanvincentitni, Dotrščina, Zagreb; 2. Crveni Peristol – Grupa Crveni Peristol, Split; 3., 6. Dišeš? – ANA Elizabeth, Zagreb; 4. Bijele vrpce, Virtualni muzej Dotrščina, Zagreb; 5. Crni Peristol – Igor Grubić, Split; 7. Zagreb Boogie Woogie – Sislej Xhafa, Zagreb; 8. Tajne izložbe – Gdje smo, Ivo? – Martina Miholić, Zagreb

Slika 12. Zagreb Boogie Woogie – Sislej Xhafa, Zagreb

PERFORMANS / AKCIJA / AKCIJA-OBJEKT

Odnos prema društvu / pojedincu

Slika 13. 1. Vlasta Delimar – Vezana za drvo, Zagreb; 2. Grupa Šestorice autora – Šetnja gradom, Zagreb; 3. Vlasta Delimar – Lady Godiva, Zagreb; 4. Tomislav Gotovac – Zagreb, volim te, Zagreb; 5. Let 3; 6., 7., 8. Grupa penzioner – Slika Krešimira Klike, Zagreb

Slika 14. Projekt Bilježenje grada – bilježenje vremena, Zidne novine – Bacači sjenki, Zagreb

Umjetnost koja svojim odvijanjem, odnosno akcijom, stvara i uspostavlja odnos prema društvu i pojedincu, vežući se na društveni, politički, socijalni, prostorni kontekst.

Umjetnost akcije mogu biti izvedene i u formi projekta. Jedan od projekata, koji pronalazi, arhivira, proučava i izlaže šire umjetnički djelovanje u javnom prostoru, usmjeravajući senaprolaznost samog djela, jest projekt Bilježenje

grada–bilježenjevremena,„Bilježenjegrada–bilježenjevremenaje,posvojojprirodi,projektuneprekidnomnastajanju. Onjedokapitalizacijaskodnevnic;arhivmogućnostiinemoćnostisučeljavanjailiusuglašavanjasgradom.Onjeprizivtrenutakautjelovljenjautopije;lovnaduhove,nazagubljenegešterprostora.Onjegrađenjesimboličkeslikeurbanog vremena - prostora u kojem se simultano prepleću urboglifi.

«Bilježenjegrada–bilježenjevremena»zbirkajestvaralačkihipolitičkihdogadaja,umjetničkihbitakaiperformer-skihdvobojanauzburkanopovršinigrada.Tojepotragazaonimsinkronim,neposljedičnimnakupinamavremena-prostora koji svakodnevnicidaju metafizički višak. Upravotajsuvišakljepoteinapetosti koji povezuje stvari iljude, fasade inatpisedučana,sadržajekućainebokojetečepovrhsvihpodsjetnikjenatrenutkeukojemjetrenjesvakodnevnicebileo transcendirano, nekad zbog svoje nepodnošljivosti, a nekad zahvaljujući svojoj blagosti.“³⁴

Uloga umjetnosti javnog prostora Stvaranje kulturnog pejzaža i razvijanje kulture življenja

Suvremena umjetnost obuhvaća sva polja ljudskog djelovanja, odnosno umjetnost može biti sve ono što umjetnik smatra da bi ona trebala biti. Danas umjetnost možemo pronaći gotovo svugdje – u arhitekturi, industriji, javnim gradskim i ruralnim prostorima, napuštenim i zaboravljenim prostorima, u prirodnom pejzažu.

Stoga je gotovo nemoguće reći gdje započinje jedno a završava drugo – pejzaž, grad, arhitektura, perivoj, umjetnost...Sukladnonačinuživljenja,umjetnostjavnogprostoratrebaobuhvaćatislobodnoipluralističkoumjetničko djelovanje u cjelokupnoj okolini.

Današnja umjetnost javnog prostora više nema isključivu funkciju veličanja, obilježavanja ili prisjećanja, kao štojetoslučajstradicionalnimpoimanjemskulpturekao umjetničkeforme.Iakosevodemnogediskusijeokofunkcije iulogesuvremeneumjetnosti,jasnojedaumjetnostjavnogprostoraaktivnosudjelujeudefiniranjukulturnogpejzaža te razvijanju i podizanju standarda i kulture življenja.

Industrijska baština Odmak od tradicionalnog

Industrijskabaština podrazumijevaprvenstvenofizičkonaslijeđepovijestitehnologijeiiindustrije.Noonošto tradicionalno prvo povezujemo s industrijom – tvornicu, nije jedini njen aspekt.

„Industrijskabaština neobuhvaća samo industrijske objekte,većiiindustrijskekrajolike,radničkastambenanaselja, strojeve, arhivskugrađu...Ona određuje stupanj razvoja određenog prostora injegovuvažnostuodređenompovijesnom razdoblju.“³⁵

Industrijska revolucija označila je važnu točku u povijesti i utjecala je na gotovo svaki aspekt svakodnevnog čovjekova života. Gledajući fizički prostor, utjecaj industrije možemo naći gotovo svugdje. Mreža infrastrukture, komunikacije, proizvodnih i prerađivačkih pogona obuhvatila je gotovo sav prirodni i urbani prostor, transformirajući mnoge ruralne u urbane prostore i razvijajući novi kulturni pejzaž. Izgrađeni su novi gradovi, nova radnička naselja, nove industrijske zone i pogoni. Razvoj industrije utjecao je na nove načine gradnje, na način života, standard i kulturu življenja.

Gledajući svu širinu aspekata svakodnevnog života nakoje je industrija imala utjecaj, ijoš uvijek ima, potrebno je industrijsku baštinu gledati na jednaki način i s jednakim poštovanjem, kao dio kulturne baštine.

U postindustrijsko doba, kako u Hrvatskoj tako i u svijetu, mnogi prostori industrije izgubili su svoju prvotnu funkciju, a vrlo često i svaki vid funkcije. Postaju naslijeđe nekog drugog vremena, zaboravljeni, često napušteni u pejzažu ili zanemareni u tkivu suvremenoga grada. U Hrvatskoj je reafirmacija industrijskog naslijeđa, kao i u većini tranzicijskih zemalja tek na početku. Industrijsko naslijeđe u Hrvatskoj tek treba početi živjeti novim životom.

Emanacije Industrijske baštine

Emanacija, kao ishodište, izviranje i proizlaženje industrijske baštine, može se pronaći upravo u odnosu formi i pojavnosti industrije te različitog prostornog konteksta u kojemu se industrija nalazi ili na koji je industrija imala

34 ... Bilježenje grada – bilježenje vremena – otvoreni ured, Culturenet, 2006.

35 mr. sc. Vlatko Čakširan, Industrijska baština grada Siska – Povijest i budućnost, Sisak.hr, 2011.

snažan utjecaj. No iako industrijsku baštinu možemo pronaći gotovo svugdje, samo je mali dio baštine adekvatno prezentiran i ivaloriziran; gdje je dopušteno da industrijska baština ispriča „priču“ o svojem prošlom životu te prihvati „priču“ novog suvremenog života. Stoga je pregled emanacija industrijske baštine usmjeren na konkretnije načine valorizacije i njihovom kontekstualizacijom, kojim je industrijska baština prezentirana kao dio kulturne baštine Hrvatske.

Istraživanje emanacija samo je početak pokušaja prikazivanja/sistematizacije industrijske baštine u Hrvatskoj, kao kulturne baštine vrijedne ponovnog krivanja i afirmacije, to je potencijal stvaranja novih kulturnih vrijednosti.

INDUSTRIJSKI PEJSAŽ

Nedjeljivost industrije i pejisaža

Slika 15. 1. Škver, Rijeka; 2. Vjetrenjače, Pag; 3. Tvornica glinice, Ravni kotari zadarskog zaleđa, Velebit 4. Tankerska luka, Omišalj; 5. Solana, Pag; 6. Kamenolom Koromačno, Istarska obala; 7. Ranžirni kolodvor, Južni Zagreb; 8. Naftne klockalice, ivanićgradski pejisaž

Slika 16. Solana Nin, induatrijski pejisaž posvećen soli

Danas se industrija širi prirodnim, ruralnim, urbanim, kulturnim pejisažom, unoseći u njega nove elemente i transformira ga, stvarajući novi, industrijski pejisaž. Industrijski pejisaž stoga ne podrazumijeva isključivo industrijske gradove i industrijske zone koji su gusto protkani infrastrukturom, već i prirodne pejisaže koje je industrija transformirala. Industrija koja ulazi u prirodni pejisaž ne treba ga nužno transformacijom narušavati, već se može razvijati u skladu s neposrednim prirodnim kontekstom.

Jedan od primjera transformacije prirodnog pejisaža kroz njegovopoštivanje, vrednovanje prirodnih kvaliteta koje posjeduje, te razvijanje u kulturni pejisaž unošenjem industrije, jesu solane. Industrija soli, odnosno tradicija branja soli u Pagu, Ninu i Stonu, tisućljetna je. Prirodno plitke uvale prepoznate su kao idealna mjesta za solane, te je prirodni krajolik transformiran u kulturni krajolik podređen kulturi soli.

Solana Nin otvorena je tijekom cijele godine za posjetitelje, te se nalazi neposredno uz stari grad Nin, u kojemu je otvoren i Muzej soli. Pejisaž solane, staroga grada i pojedinačnih zdanja kulturne baštine postavljenih u prirodni pejisaž, čine jedinstveni industrijski pejisaž posvećen soli. Solana, grad i pojedinačna zdanja kulturne baštine transformiraju prirodni pejisaž, poštujući ga i razvijajući novi kulturni pejisaž.

INFRASTRUKTURA

Mreža industrije

Slika 17. 1. Željeznička pruga; 2. Riječni kanal; 3. Dalekovod; 4. Mreža retencijskih kanala; 5., 6. Prometnice / autoceste; 7. Mreža vjetrenjača; 8. Žičara

Slika 18. Mreža cesta - prometnica

Industrijskom revolucijom i razvojem industrije, bilo je potrebno međusobno povezati cjelokupni prostor – industrijska i urbana središta, luke, ruralni prostor. Infrastruktura obuhvaća prvenstveno komunikaciju – ljudi, tereta, energije. Stvorena je infrastruktura, mreža komunikacija, koja je svojim krakovima obuhvatila i povezala gotovo sve prostore čovjekova života.

Gledajući načine putovanja – cestama, autocestama, željeznicom, pomorskim i riječnim putevima, avionima, helikopterima – možemo zaključiti kako fizička infrastruktura razvija i čini sasatvni dio kulturnog čovjekova pejzaža, dok sam put omogućuje doživljavanje tog istog kulturnog krajolika. Ceste i autoceste, izgradnjom kolnih traka, prometnih čvorova, vijadukata, mostova, tunela, nasipai usjeka aktivno mijenjaju krajolik, transformirajući svaki prostor kojim prolaze u kulturni krajolik – složene prostorne strukture, koje je oblikovao čovjek, prirodnim i antropogenim sastavnicama. Putovanjem tim istim cestama i autocestama, doživljavamo kulturni i prirodni krajolik iz novih pozicija, novim vizurama, kroz nove cjeline, nove brzine i nove transformacije jednih krajolika u druge. Kretanjem prometnom infrastrukturom doživljavamo kulturni i prirodni krajolik na nov i dinamičan način, potpuno različit od spoznaje o krajoliku s jedne, statične točke.

Odnos prema prirodnom kulturnom pejzažu, te poštivanje njegovih specifičnosti i vrijednosti koje se prilikom projektiranja i trasiranja prometne infrastrukture pokušavaju sačuvati, dokaz su kulture samog društva i iponekad, na žalost, potpune nekulture i nerazumijevanja složenog prostornog konteksta.

INDUSTRIJA U PEJSAŽU

Samostalnost naslijeđa u pejzažu

Samostalne industrijske građevine – tvornice, elektrane, mostovi, naftne platforme i „klackalice“, vjetrenjače, svjetionici, poput rijentira označavaju prirodne, ruralne i urbane prostore koje je čovjekot kriko a posebno vrijedne ili dovoljno specifične da u njima ostavi pečat vlastitog napretka.

Prostori u kojima je čovjek pronašao izraženu i specifičnu vrijednost mogu biti definirani ne samo prirodnom vrijednosti, već i prometnom, kulturnom, vizualnom / vizurnom. To su prostori u kojima čovjek stvara i razvija kulturni pejzaž, spajajući prirodne i antropogene sastavnice – postavljajući elektrane uz izvore vode ili uz duboke zaljeve zbog dopremanja sirovina; gradeći mostove na najužim ili najzaštićenijim dijelovima morskih kanala ili toka rijeke; postavljajući svjetionike na najvidljivije pozicije rtova, poluotoka, otoka...

Industrijske zone – proizvodne, lučne, komunikacijske, sastavnice su savremenog grada, omogućujući u isto vrijeme samodostatnost gradova i vezu s ostalim prostorima i sadržajima.

Razvoj tehnologije i mnogobrojne industrijske zone suočene su s potrebom modernizacije, dok su mnoge, zbog gubitka osnovne funkcije, suočene s potrebom transformacije i prenamjene. Iako su nekadašnje industrijske zone u najvećoj mjeri današnje transformiraju u trgovačke i skladišne zone i komplekse kroz mehanizme prostornog planiranja, postoje inicijative kojima se pokušava ponuditi alternativa u pogledu novih sadržaja i novih mehanizama gospodarenja prostorom.

Mnoštvom inicijativa i akcija koje je pokrenula Pulska grupa, pokušava se ponuditi alternativa konvencionalnim sadržajima i mehanizmima planiranja napuštenih i zaboravljenih prostora. Pulska grupa istražuje metode neformalnog urbanizma, kroz radove „Crveni plan Pule“, konferenciju „Grad Postkapitalizma“, te mnogobrojne akcije uz sudjelovanje građanskih inicijativa. Na tri naestom Venecijanskom bijenalu arhitekture, Pulska grupa je zajedno s izbornikom Tomislavom Pavelićem, propitala teme zajedničkih prostora, prostornih politika i neposrednih borbi koje su se odvijale (ili se još odvijaju) kako bi se održao integritet prostora.³⁶

RADNIČKO STANOVANJE I NASELJA

Društvo – radnik – industrija

Slika 23. 1. Arsia / Raša – Istra; 2. Bata-ville / Borovo – Vukovar; 3. Stambeni neboder tvornice Vulkan - Rijeka; 4. Naselje Željezničke kolonije – Zagreb; 5. Naselje Caprag – Sisak; 6. Pozzo Littorio / Podlabin – Istra; 7. Stambena zgrada Našičke tvornice tanina i paropila – Osijek; 8. Naselje Prve stambene štedionice – Zagreb

Slika 24. Bazen radničkog naselja Caprag, Sisak

Razvoj industrije, pogotovo u vrijeme radničkog samoupravljanja bivše Jugoslavije, stvorio je čvrstu vezu između društva odnosno radnika i industrije - ne samo time što su radnici aktivno sudjelovali u vođenju tvrtki, već i ulaganjem u obrazovanje radnika, te ulaganjem u stambene i javne prostore kojima se podizala kvaliteta življenja radnika i cijele zajednice.

Jedan od takvih primjera je radničko naselje Caprag, nastalo uz Željezaru Sisak. Naselje nije izgrađeno kao isključiva „spavaonica“ radnika, već je razvijeno kao kompleks stambenih, sportskih, rekreativnih, kulturnih, javnih i društvenih prostora koji su izgrađeni za radnike i koje su sami radnici izgradili u radnim akcijama. Stambene zgrade, zgrade opskrbe, obrazovanja i kulture, sportska igrališta, rekreativne i parkovne površine, dječja igrališta, parkskulptura te mnogi javni i društveni prostori³⁷ s industrijskim pogonom, koji je izgrađen unutar hrastove šume, čine jedinstvenu urbanističku i arhitektonsku cjelinu Capraga. Još i danas radničko naselje Caprag svjedoči o uskoj povezanosti razvoja standarda radnika i kulture življenja društva, razvoja grada i izgradnje industrije, te stvaranja jedinstvenog industrijskog kulturnog pejzaža.

36 ... Neposredna demokracija u Veneciji, pogledaj.to, 2012.

37 ... Od industrijskog raja do grada duhova, pogledaj.to, 2012.

PRENAMIJENJENA INDUSTRIJSKA BAŠTINA

Funkcionalna reafirmacija industrije

Slika 25. 1., 2. Tvornica papira Hartera – Tvornica glazbe, Rijeka; 3. 4. Klaonica – Prostor izložbi, performansa, koncerta..., Zagreb; 5., 6. Tvornica Vulkan – Hostel, Rijeka; Prva hrvatska tvornica ulja – Muzej automobila Ferdinand Budicki, Zagreb
Slika 26. Nekada Kožara – danas Gliptoteka HAZU-a, Zagreb

U suvremeno doba, s gubljenjem osnovne funkcije industrije, u napuštenim industrijskim objektima i prostorima počinje se pronalaziti novi potencijal. Reafirmacija industrijskih prostora provodi se prvenstveno kroz njihovu prenamjenu u prostore koji će ponovno služiti društvu kao nova kulturna žarišta.

Jedan od najranijih primjera prenamjene industrijske arhitekture, u Hrvatskoj, u prostoru namijenjen prezentaciji kulture današnja je Gliptoteka HAZU-a, koja se je još 1940. godine uselila u kompleks bivše Kožare u Zagrebu. Kompleks bivše Kožare prenamjenom je prihvatilo postav više zbirki, prostori je zapovremene izložbe i radionice te skladišta Gliptoteke. Unutar vanjskih prostora kompleksa organiziran je i park skulptura koji se koristi i kao prostor stalnog postava javnih skulptura i kao prostor za povremene izložbe, kulturna događanja i druženja. „Taj kompleks je s kulturnog i urbanističkog aspekta sigurno najznačajniji prenamjenjen je u pravu svojoj koncepciji idealna intervencija: sačuvan je čitav industrijski kompleks u središtu Zagreba koji je namijenjen kulturnim sadržajima“³⁸⁾

PERIVOJI SKULPTURA

Interpretirana prezentacija

Umjetnost javnih prostora, prvenstveno u formi skulptura, zahtijeva trajnu izvedbu i formu. Trajnost izvedbe zahtijeva upotrebu prvenstveno industrijski proizvedenih materijala i često korištenje industrijskih pogonaka osredstva izvedbe, kroz koju se industrija interpretira i prezentira kao dio umjetnosti.

Jedan od rijetkih primjera simbioze industrije i umjetnosti, radnika i umjetnika, jest današnji Park skulptura Željezare Sisak. U vremenu od 1971. do 1991. godine, trajala je Kolonija likovnih umjetnika Željezare Sisak³⁹⁾, tijekom koje su brojni suvremeni hrvatski skulptori i umjetnici stvarali surađujući s grupama radnika zaduženima za tehničku realizaciju njihovih kreacija. „Jedan od ciljeva kolonije bilo je ukazivanje pažnje radnicima na proizvodni proces kao kreativni čin“⁴⁰⁾, kako bi radnici u kulturi surađivali s radnicima u proizvodnji, te kako bi radnici Željezare postali aktivni subjekti kulturne politike, a ne samo objekti. Tijekom godina održavanja Kolonije nastalo je preko dvije tisuće djela u raznim medijima, a do danas je sačuvano tridesetak skulptura unutar Parka skulptura Željezare Sisak, dok su ostale

38 Barbara Grabušić, Novi život svjedoka prošlosti, Living Stone, 2009.

39 ... Predstavljen projekt – Tvornica baštine Željezare Sisak, Sisak.hr, 2012.

40 ... Od industrijskog raja do grada duhova, pogledaj.to, 2012.

razmještene u javnim prostorima Hrvatske⁴¹), po privatnim zbirka i online povratno izgubljene u talionicama željeza.

Prostorni kontekst u kojem se skulpture nalaze, unutar radničkog naselja Caprag i kruga proizvodnih pogona Željezara Sisak, najbolje svjedoči o neraskidivoj vezi života i industrije i života i kulture; dok upis Parka skulptura Željezara Sisak u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske svjedoči o prepoznavanju vrijednosti industrijske baštine.

Slika 27. 1., 2., 3. Perivoj skulptura Tvornice baštine Željezara Sisak, Sisak; 4. Perivoj skulptura Zbirke Vjenceslava Richtera i Nade Kareš-Richter, Zagreb; 5., 6. Perivoj skulptura Mladost, Zagreb; 7. Perivoj skulptura Jakovlje, Jakovlje; 8. Perivoj skulptura Dušana Džamonje, Vrsar

Slika 28. Perivoj skulptura Tvornice baštine Željezara Sisak, Sisak

SAMOSTALNA INDUSTRIJA / ELEMENTI INDUSTRIJE

„Skulpture“ industrijske baštine

Slika 29. 1. Bubara – Zagreb; 2., 5., 8. Tvornica Penkala - Moster/ Nada Dimić - Zagreb; 3. Paromlin - Zagreb; 4. Vodotoranj - Vukovar; 6. Lokomotiva Samoborčeka - Samobor; 7. Sidro – Zagreb

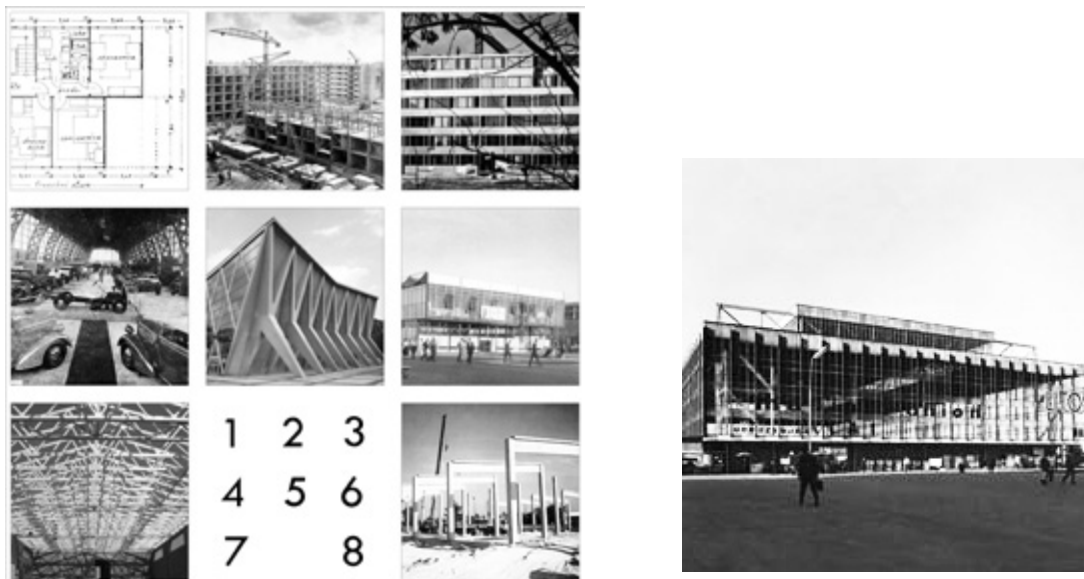
Slika 30. Paromlin - Zagreb

41 Neke od skulptura nastale u sklopu Kolonije nalaze se na Zagrebačkom velesajmu.

INDUSTRIJSKA KONSTRUKCIJA IZGRADNJE

Građevni moduli industrije

Slika 33. 1., 2., 3. Sistem Jugomont 61; 4., 5., 6. Industrijski proizvedena konstrukcija paviljona Zagrebačkog velesajma; 7., 8. Montažni sistemi gradnje

Slika 34. Božidar Rašica, Paviljon Mašingradnje – Zagrebački velesajam, Zagreb

Razvoj industrije unaprijedio je načine gradnje, kroz razvijanje proizvodnje čelika kao materijala koji je revolucionirao arhitekturu i građevinu, te kroz razvijanje novih konstruktivnih sistema. Suvremenu izgradnju nemoguće je zamisliti bez doprinosa industrijske proizvodnje.

Jedan od najboljih primjera u kojima se može vidjeti primjena novih materijala i novih tehnologija građenja koji su nužno povezani s napretkom industrije i industrijske proizvodnje, jesu sajamski paviljoni. Najveći od hrvatskih sajamskih prostoraja Zagrebački velesajam, u kojem svaki od paviljona predstavlja vlastitu jedinstvenu konstrukciju, te napredak arhitekture i civilizacije. Paviljon Mašingradnje, arhitekta Božidara Rašice, fascinira svojom iskrenom eksponiranom konstrukcijom rešetkastih nosača, transparentnom i jedinstvenim nehijerarhijskim prostorom, jednak danas kao i prije 50 godina kada je izgrađen. Paviljon Mašingradnje svojevrsan je spomenik industriji koja je omogućila proizvodnju njegove odvažne konstrukcije, kao i industriji koja se unajmuprezentiralazavrijemeaktivnog rada Zagrebačkog velesajma.

INDUSTRIJSKI BRANDOVI

Industrija u svakodnevnom životu

Od hrane, cipele, stolice ili police, do bicikla, jedrilice ili vlaka. Gotovo većina prehrambenih proizvoda i uporabnih predmeta današnjice, pristupačni su nam i dostupni zahvaljujući prvenstveno industrijskoj proizvodnji, koja je direktno utjecala na povećanje standarda, kvalitete i kulture življenja.

Brojne su tvornice koje su tijekom jugoslavenskog socijalizma uspješno razvijale vlastitu proizvodnju i brandove, no rjeđe su one koje su do danas opstale, te u tome i dalje ostale uspješne. Nekadašnji Union – danas Kraš, Borovo ili Gredelj samo su neke od tvornica čiji su proizvodi do danas ostali prepoznatljivi, dok su neki od njihovih proizvoda bili među prvima proizvedenima takve vrste u Europi i svijetu.

Tvornica Janko Gredelj razvila se iz glavneradionice Mađarskih državnih željeznica za popravak i glavni pregled parnih lokomotiva u Zagrebu. Početkom 60-ih godina 20. stoljeća, u tvornici je proizveden prvi aluminijski vlak u Europi, čija je napredna konstrukcija izazvala pažnju svjetske industrije⁴². Uz aluminijske vlakove koji su prometovali normalnim šinskim kolosijekom, Gredelj je proizveo i trikompozicijska uskotračna pruga Zagreb-Samobor, poznate kao Srebrne strijele Samoborčeka. Popularni Samoborček povezivao je Zagrebi Samobor gotovo 80 godina, od 1901.

42 ... Proizvedeno u Hrvatskoj – prvi aluminijski vlak, tehnički-muzej.hr, 2013.

dokraja 1979. godine, a od njegove fizičke baštine dodana sačuvano je svega par pružnih građevina i par lokomotiva svagonima. Novrijednost naslijedak o je ostavio Samoborček najbolje se vidi u čvrstom sjećanju mnogih stanovnika Zagreba i Samobora, na vlak koji je označavao izletničku kulturu i predstavljao jedan od motiva građanskog života Zagreba između dva svjetska rata, ekraniziranog u kulturnom filmu *Tko pjeva zlo ne misli*.

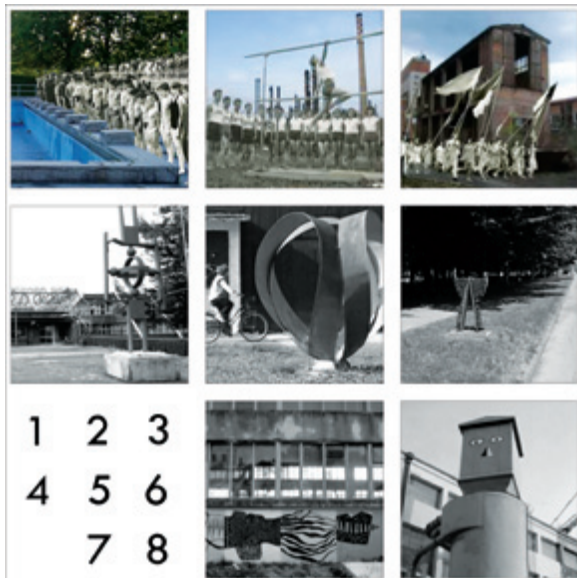

Slika 35. 1., 2., 3. Borovo – Startas i Borosane; 4., 5. Janko Gredelj – „Srebrna strijela“ Samoborčeka; 6., 7., 8. Kraš – Kiki bomboni

Slika 36. „Srebrna strijela“ Samoborčeka – Janko Gredelj

OSNOVA NOVE UMJETNOSTI

Sirovina nove kulture

Slika 37. 1., 2., 3. Sadašnjost povijesti – Marijan Crtalić; 4., 5., 6. Perivoj skulptura Tvornice baštine Željezare Sisak, Sisak; 7., 8. Škver! – MUU, Lošinj

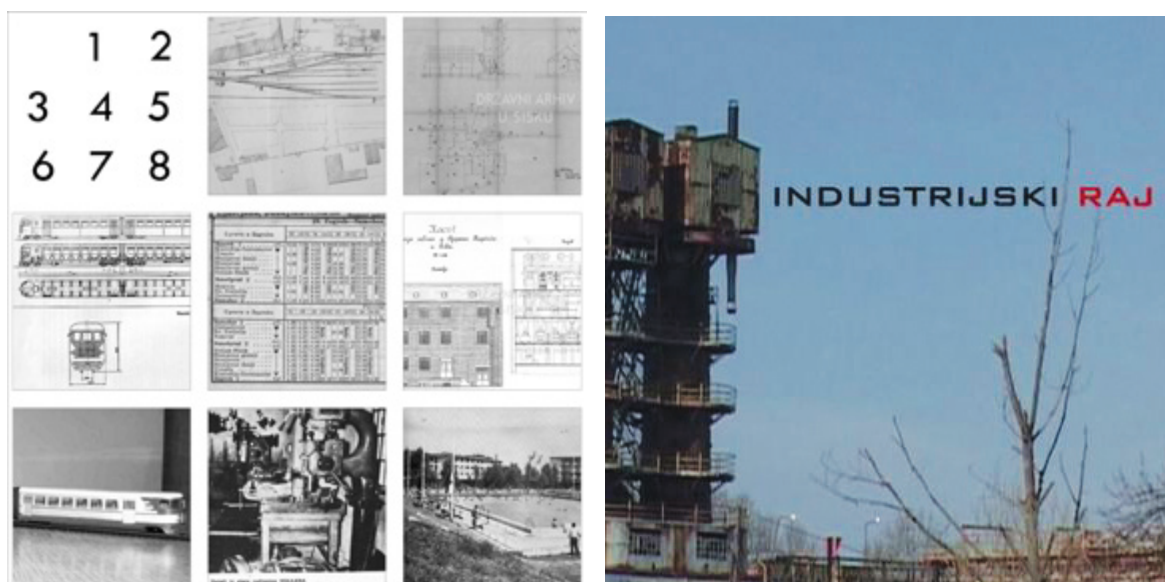
Slika 38. Sadašnjost povijesti – Marijan Crtalić

Gledajući industrijsku baštinu kao podlogu za stvaranje nove umjetnosti ili gledajući industrijsku sirovinu kao osnovni materijal od kojega se oblikuje umjetničko djelo, jasno je kako je industrija nerazdvojna sa suvremenom umjetnosti.

Mnogi su primjeri u kojima se podloga i osnova suvremenoj umjetnosti, arhitekturi i kulturi pronalazi upravo u industrijskom naslijeđu. Jedan od autora koji se posvetio istraživanju, dokumentiranju i prezentaciji industrijske baštine, razvijajući njene izvorne vrijednosti kroz umjetničke projekte, jest Marijan Crtalić. U sklopu projekta pod nazivom Nevidljivi Sisak, Crtalić je istražio i prezentirao vrlo kompleksan i raznolik kombinat Željezare - kroz projekt Fenomen željezara, film Industrijski raj i performance Umjetnik u udruženom radu. Projektima pokušava približiti ono što je društvu nepoznato, valorizirati ono što je radnicima nevrjedno, te sačuvati kulturnu baštinu industrije od propadanja kroz njenu re-prezentaciju u sferi umjetnosti. Kroz umjetnički rad Crtalić se socijalno i aktivistički angažira, pokušavajući informirati javnost da „postoje galerija na otvorenom i ispunjena odličnim skulpturama poznatih autora, a javnosti totalno nepoznata! Kao što je i nepoznata, pa čak (u odnosu na današnji tretman radnika i njihovih prava) i fantazmagorična odnosa nadrealna priča o Željezari i odnosu prema radnicima kao potpunim subjektima proizvodnje i aktivnim participatorima društvenog, anarohičnog i kulturnog života. Danas je riječ radnik pojam sramote i poniženja!“⁴³

INDUSTRIJSKA DOKUMENTACIJA

Arhiva industrijske baštine

Slika 39. 1., Situacija postaje Sisak; 2. Situacioni plan visoke peći; 3. Nacrtni „Srebrne strijele“; 4. Vozni red Samoborčeka; 5. Nacrtni mlina u Sisku; 6. Maketa „Srebrne strijele“; 7. Fotografija Detalja iz stare radionice Vulkana u Rijeci; 8. Fotografija naselja Caprag u Sisku

Slika 40. Isječak iz filma Industrijski raj, Marijana Crtalića

Arhiviranje industrijske dokumentacije kroz nacрте i planove tvornica, pogona, radničkog stanovanja i naselja; modele i makete; karte; fotografije; filmove, nužno je kako bi se pratio i razumio razvoj industrije te omogućila daljnja transformaciju u industriju za „novo vrijeme“. Poznavanje povijesti industrije omogućuje nam razumijevanje njenog naslijeđa, te nam je, kao sastavnica sadašnjosti, podloga za razvijanje njene budućnosti.

Danas se sve više arhiva industrijske baštine prezentira javnosti - kroz digitaliziranje arhiva koje omogućava dostupnost podacima; kroz organiziranje stručnih i javnih skupova i predavanja kojima se javnost informira; kroz prikazivanje filmova iz različitih fondusa Hrvatske kinoteke (Hrvatskog državnog arhiva) ili kroz organiziranje izložbi, kojima se industrijska baština prezentira kao kulturna baština društva. U tom kontekstu, arhiviranje ne obuhvaća samo pohranjivanje podataka o fizičkoj ostavštini industrije, već obuhvaća i sjećanja radnika i protagonista, prezentirajući prostorni, vremenski, socijalni i kulturni kontekst razvoja industrije i odnosa prema industrijskom naslijeđu.

43 Lela Vujanić, Umjetnik u udruženom radu, H-ALTER, 2011.

Jedan od filmova koji industrijsku baštinu prezentira u kontekstu kulturne baštine društva jest Industrijski raj, Marijana Crtalića, koji, tematizira odnos recentnog hrvatskog sustava vrijednosti spram kulturne baštine nastale suradnjom radnika i umjetnika u okviru likovnih kolonija u sisačkoj Željezari 70-ih i 80-ih godina prošlog stoljeća. Odnos prema radničkom kulturnom naslijeđu očitava se odnos prema radnicima i radu općenito. U stvari, danas odnosa praktički niti nema.⁴⁴

Nova uloga industrijske baštine Stvaranje kulturnog pejzaža i razvijanje kulture življenja

Industrijska baština u Hrvatskoj prvenstveno je zaboravljena baština, baština bez baštinika, koja bi u nekim novim prilikama mogla postati ishodište kulture. Trend pronalaska novih potencijala i reafirmacije industrijske baštine u Hrvatskoj, vidljiv je u transformaciji napuštenih industrijskih pogona u prostore barem privremenih prezentacija, izložbi, izlaganja, radionica, performansa. Tada prostori industrije, barem na kratko, postaju novi javni, kulturni prostori.

No reafirmacija industrijske baštine kao vrijedne kulturne baštine, ne bi trebala stati prvenstveno na prenamjenu i oživljavanje industrijskih pogona, već obuhvatiti mnogo brojne emanacije industrijske baštine. Potrebno je otvoriti industriju, kako bi se ona upoznala u izvornom ambijentu. Industrija i njeni proizvodi sastavni su dio našeg okruženja i našesvakodnevice, te je njihova (re)afirmacija korak prema razvijanju kulturnog pejzaža i kulture življenja.

Zaključak

Umjetnost javnog prostora i industrijska baština - stvaranje kulturnog pejzaža i razvoja kulture življenja

Mnoge su suvremene rasprave i različita su mišljenja suvremenika o pitanju uloge umjetnosti javnog prostora i pitanju budućnosti industrijske baštine. No bez obzira na suprotstavljene stavove, oprečne težnje i različita predviđanja, jedno je sigurno – umjetnost javnog prostora i industrijska baština sastavni su dio kulturne baštine društva, te aktivno sudjeluju u stvaranju kulturnog pejzaža i u razvoju kulture življenja suvremenog čovjeka.

Jednako kao što se i ishodište ovog istraživanja – arhitektura, ne smije gledati isključivo jednoznačno kroz formu konstrukcije i nije opne, tako se nitko umjetnost javnog prostora i industrijska baština ne smije gledati isključivo kao umjetnička forma javne skulpture, odnosno isključivo kroz formu tvornica.

Sukladno načinu življenja suvremenog čovjeka, definiranje arhitekture, umjetnosti javnog prostora i industrijske baštine treba proizlaziti iz slobodnog i pluralističkog djelovanja suvremenog čovjeka u cjelokupnoj životnoj okolini. Doprinos i vrijednost arhitekture prvenstveno je u raznovrsnosti prostora koje stvara, kojima jednako kao i umjetnost javnog prostora i industrijska baština, razvija kulturni pejzaž i kulturu življenja društva.

Istraživanje emanacija umjetnosti javnog prostora i industrijske baštine, odnosno odrednica forme i odnosa prema neposrednom prostornom i vremenskom kontekstu, samo je korak prema istraživanju pravih vrijednosti i divju tema - vrijednostima koje stvaraju u kontekstu kulturnog pejzaža i razvijanju kulture življenja.

Sažetak

Umjetnost javnog prostora i industrijska baština ne smiju se gledati isključivo kao umjetnička forma javne skulpture, odnosno isključivo kroz formu tvornica. Sukladno načinu življenja suvremenog čovjeka, definiranje umjetnosti javnog prostora i industrijske baštine treba proizlaziti iz slobodnog i pluralističkog djelovanja čovjeka u cjelokupnoj životnoj okolini. Umjetnost javnog prostora i industrijska baština dio su kulturne baštine društva, a njihov doprinos i vrijednost mogu se iščitati prvenstveno u stvaranju kulturnog pejzaža i razvijanju kulture življenja.